

ANNO DOMINI . . .

Zgodovinska novela. — Spisal Alojzij Remec.

I.

Jasna marčna noč je spala nad dolino.

Brsteče drevje po travnikih je dremalo in sanjalo v rahli nočni sapi, na cesti so se premikale samotne sence, v vasi je včasih zalajal pes, a nenadoma zopet umolknil. Vse je bilo tiho, le vode so šumele in se penile v jasni mesečini.

Po sivih vaških hišah so bila ugasnila že vsa okna, tudi v gradu nad vasjo je bilo že temno. Le v gostilni ob cesti je še brlelo gornje okence, skoz močne železne križe so igrali rumenkasti žarki, rezali temno senco hiše in tonili v modrikasti lunini svetlobi.

V sobici je sedel ob mizi oštir Martin Vrabec, na strani ob steni je bila odprta težka, z železjem okovana skrinja, po mizi pa se je bleščalo zlato in srebro. Beneški cekini, nemške marke, laške lire, turški dukati in bogve kak denar še, ki so ga znesli vozniki in kupci od vseh krajev in dežel, je ležal, zložen v kupčke, pred Martinom. Zdajpazdaj je iztegnil oštir svoje dolge, koščene prste, se dotaknil teža ali onega kupčka, preštel in pokimal z glavo.

„Hvala Bogu, dosti se ga je nabralo. Samo da ne pridejo Turki zopet v deželo ali benečanski roparji ali pa domači tatje in rokovnjači!“ je vzdihnil in ljubeče pogledal po mizi.

Iz dalje, iz noči se je oglasilo peketanje.

„Oh, že gre kak tak nevernik!“ se je prestrašil in naglo začel spravljati denar v skrinjo.

S čudovito naglico se je peketanje bližalo.

Martin je bil spravil svoje bogastvo v skrinjo, jo zaklenil z dvema ključema, ugasnil svečo in poslušal. En sam jezdec je bil.

„Hvala Bogu, niso roparji!“ je vzkliknil Vrabec in stopil k oknu.

Jezdec se je ustavil pod oknom in težki udarci so zaropotali po vratih.

„Martin, odpri!“

A Martin je molčal, kukal skoz okence in izkušal spoznati nočnega gosta.

Zopet je zaropotalo.

„Martin, slišiš, Martin!“

Čudnovotel, prestrašen glas je bil, a Martin je vendarle spoznal poznega obiskovalca.

Splazil se je od okna in šel v pritličje. Vzbudil je hlapca, prižgal luč in šel odpirat.

„Kdo je?“ je vprašal, malce odprl vrata in tiščal veržico, s katero so bila še zaprta.

„Jaz, jaz, Blaž Velikonja . . . Odpri, Martin, za božjo voljo in me prenoči!“

„Hm, hm, pozen si, pozen . . .“ je mrmral Vrabec in odprl. Pred hišo je sedel na konju Blaž Velikonja, ki je tržil s konji po deželi in marsikateri zlat že zapil pri Martinu.

Prišel je hlapec, da popelje konja v hlev.

Konj je bil ves poten, jezdec pa se je zibal kakor v omotici na njem.

„Stopi s konja, no, da ga dene hlapec v hlev!“ je silil Martin.

„Pomagaj mi doli, Martin! Nisem jezdil sam, strašnega tovariša sem imel s seboj!“ je hropel Velikonja in podal oštirju roko, da mu je pomagal na tla.

Hlapec je odpeljal konja, oštir pa je spremil opotekajočega se gosta v hišo.

„Blaž, ti si pijan . . .“ se je razjezil, ko je posadil Velikonjo na klop. „Ves si zmešan, spat se spravi!“

„O Kristus, nisem pijan, nisem zmešan . . . Smrt je jezdila do vasi z menoj, Martin. Gori v Vipavi je bila že trda noč, ko je skočilo za mojim hrbtom na konja. S koščnimi rokami se me je oklenilo krog prsi in me davilo za vrat vso pot. Nisem se mogel ozreti, nisem se mogel oprostiti, tako me je tiščalo, a podil sem konja za žive in mrtve. In tu pred vasjo je skočilo na tla. Slišal sem, kako so zašklepetale kosti. Zapri vrata, zabij jih, Martin, da ne pride sem. Še zdaj me žge v grlu in v prsih. Strašno je jezdit skozi noč s takim tovarišem, kakor sem ga imel jaz . . . Žive dni ne bom več zdrav.“

Martin je malomarno poslušal in Velikonje niti pogledal ni. Vajen je bil pijancev in pripovedk o strahovih.

„Torej, ali naj ti še prinesem pit ali ne?“ je zazelal.

„Martin, ne misli na pijačo — misli na smrt! O prijatelj moj, kako hudo, kako strašno mi je! . . .“

Velikonja je planil pokonci, z obema rokama objel oštirja in se ves težak naslonil nanj.

„Ali slišiš? Že ropoče in rožlja pri vratih . . . Tam zunaj je — smrt. Ali si zapahnil in zaprl vrata?“ je šepetal.

„Zapahnil sem jih, dvakrat zaklenil in cela truma roparjev jih ne more vlomiti . . .“ je odgovarjal Martin in se izkušal oprostiti.

„O Kristus, zdaj je pa pri oknu, ker ne more skoz vrata. Martin, glej! Ali vidiš goreče oči, ali vidiš belo lobanjo, blesteče zobe?“ je ječal Velikonja, se tresel in upiral oči v okno.

„Tam ni nikogar!“ ga je tolašil Vrabec.

A Velikonja je nenadoma posegel v usnjati pas, potegnil pištolo iz njega, napel in sprožil.

Počilo je, šipe so se razsule po tleh.

„Velikonja — ti si znorel!“ je zavpil Martin in skočil od njega.

Ko se je dim razgubil, je sedel konjski pre-kupčevalec na klopi, v eni roki držal še kadeče se orožje, v drugi pa mošnjo denarja in strmел z izbuljenimi očmi v okno in v mesečino tam zunaj. Oštir pa je stal pred njim in ga gledal.

Mrzlično so se lesketale oči, smrtni strah je gledal iz njih, obraz je posivel, ustnice so drgetale, plašč se je razpel in prsi so se sunkoma dvigale.

„In vendar je prišla v sobo . . .“ je ječal Velikonja. „Proti meni gre . . . Davi me, duši . . . Beži, Martin, da še tebe ne pogubi! . . . Ná denar, daj ga cerkvi, naj bero maše za mojo ubogo dušo!“

Vrgel je mošnjo proti oštirju.

„Bolani si, Blaž, bolani. Vina ti skuham, da se spotiš, pa ti vse preide!“ je odgovoril oštir in pobral mošnjo.

„Daj sem denar! . . . Ti si goljuf in skopuh, denar skriješ in zakleneš. O Martin, tudi tebe pograbi smrt. O Kristus, Kristus . . . Vode, Martin . . . Vode!“

Velikonja je vstal, se opotekel par korakov proti oštirju, a nenadoma se zvrnil in obležal na tleh.

Tisti hip so se odprla vrata in hlapec je obstal prestrašen na pragu.

Na tleh je ležal Velikonja mrtev, Martin pa je tiščal mošnjo in s svetlimi očmi strmел predse.

„Božja roka ga je udarila . . .“ je ječjal.

Hlapec je posvetil mešetarju v obraz, ki je bil ves začrnel.

„Ugonobili ste ga!“ je jeknil.

„Kje, kdaj?“ se je tresel Martin. „Mislil je ustreliti smrt, pa ga je zmagala ona. Kje je kri, kje rana? Glej tam razbito okno! Jutri pojdem povedat grofu, kako in kaj.“

„Ljudi skličem . . .“ je trepetal hlapec.

„Ne, ne — jutri, jutri . . . Zdaj je pozno . . . Polnoč je pretekla, idiva spat! Jutri se vse uredi . . .“

In Martin Vrabec je z drsajočimi koraki odšel iz sobe. Poizkušal je še zapah in ključavnico pri vratih. Vse je držalo trdno.

„Spat idi!“ je še ukazal hlapcu, ki se je obotavljal, in odšel po stopnicah v svojo spalnico.

Vse je potihnilo.

Starec je odprl skrinjo, razsul denar iz Velikonjeve mošnje po mizi in ga začel preštovati.

Lep kupček ga je bilo. Pa Martin Vrabec se ga ni veselil kakor drugih svojih denarjev. Nekam čudno mu je bilo pri srcu, tesno v prsih, grlo mu je bilo suho.

Ozrl se je po sobi in poslušal. Ali ni doli v hiši nekaj zarožljalo? Ali ni vstal Velikonja, da ga zgrabi za vrat in terja od njega denar, ki ga je namenil v korist svoji duši, a ga Martin lepo zaklene med svoje bogastvo? Ali ne prihaja smrt, ki je zadavila sleparja?

Sveča je nemirno plapolala, vosek je kapal na mizo, sence so se premikale po stenah.

Martina je prevzel čuden strah, zgrabil je denar, ga sesul v mošnjo, vrgel jo v skrinjo in zaklenil.

Upihnil je svečo in legel. Globoko se je pokrtil z odejo in plahto, dasi mu je bilo neznosno vroče.

Poslušal je. Ali ne odpirajo tatovi vrat! Ali ni nekdo prišel v sobo s potuhnjenimi koraki, ali ni prišel za njim drugi, tretji? . . .

Zdrznil se je, vrgel odejo s sebe in planil pokonci.

Pogledal je po sobi. Nič. Le mesec je svetil skoz špranje pri oknih in pletel svoje žarke od okna na steno, na stare podobe nad posteljo, na tla. Nikogar ni bilo v sobi. Toda, ne — tam v kotu na skrinji je sedel nekdo.

Bila je smrt.

Martin je natančno videl, kako so gorele nje votle oči, kako je s koščenimi prsti tipala ključavnico, da bi jo odprla in pogledala, kaj je v skrinji.

Starec je padel nazaj na posteljo od groze.

— Kdaj je mogla priti v sobo? Ali je prišla po denar ali po njegovo dušo. Velikonja jo je nemara poslal ali pa kdo drugi, ki je zapil in zaigral v gostilni ob cesti vse svoje premoženje in denar, preklel Martina Vrabca, šel in se izgubil po svetu, se obesil ali pa storil kot ropar smrt na vislicah ali na rabljevem kolesu. Koliko jih je bilo, ki jim je bila gostilna ob cesti v pogubo! Martin se ni mogel vseh domisliti, kar jih je okradel in ogoljufal, a veliko jih je moralo biti, kajti v skrinji skoraj ni več prostora za nove zlate.

Zdaj pa sedi smrt tam na njih in hoče imeti njegovo dušo.

„Ne, ne — ti prokleta!“ je zaječal Vrabec, segel potihoma v kot ob postelji in privlekel težko mušketo k sebi.

S težavo se je obrnil in nameril cev proti smrti.

Toda čudno!... Ni je bilo več; kakor bi pihnil, je izginila in se razgubila v nič.

Puška je zaropotala v kot, Martin Vrabec se je pritajeno smejal.

„Ah, ti stara lažnivka — tvoj čas ni še prišel. Ni bila še ura, da bi me vzela...“

Zatisnil je oči.

A zopet je zarožljalo tam na skrinji, ključavnice so zvenele, cekini so cingljali s tihim, porgljivim cvenkom.

Martin Vrabec je skoz napol zaprte trepalnice pogledal v kot in zopet ugledal tam smrt. Odprla je bila skrinjo, v roki je držala pest cekinov, rdečih, žarečih, stiskala in stiskala in skoz bele tenke prste je kapala kri...

Martina je oblil mrzel pot, zopet je hotel iztegniti roko v kot, da pograbi mušketo, a čudna onemoglost ga je prevzela, tako da se ni mogel geniti.

Odprl je popolnoma oči in se zagledal v smrt. Izgubil jih je, poslušal, poslušal in polagoma se je vse zopet razgubilo v nič. Le vode so šumele zunaj po dolini, daleč nekje je pel slavec. Še nikdar ga ni poslušal Martin Vrabec, a nocoj je pazil z bolešno pozornostjo na njegovo pesem, ko jo je zaslišal, in zdela se mu je kakor tolažba iz lepših ur, zdelo se mu je, da prežene vse te grozne sanje, ki so ga s tako strašno resničnostjo mučile.

A slavec je umolknil, luna se je bila pomaknila naprej, žarki so končali svojo pot po sobi in črna tema je prišla. Zopet je šepetalo tu, šepetalo tam, rožljali so ključji, zveneli cekini, Martin Vrabec pa se je v vročici in omotici premetaval semintja. Davilo ga je in peklo v grlu in v prsih, ni več vedel, da pride za črno, strašno nočjo zlato jutro, ker se je že boril s smrtjo.

In ko je prišlo solnce s svojo jutranjo glorio, se je Martin Vrabec vil v zadnjih bolečinah.

Prišli so hlapci in dekle, ker gospodar ni tako dolgo vstal, in poslušali zunaj pred vrati. Vsi prestrašeni so bili, kajti doli v sobi je ležal mrtvi mešetar dolg in črn na tleh, iz gospodarjeve sobe pa je prihajalo čudno ječanje in hropenje.

Slednjič se je opogumil veliki hlapec Jernej in odprl vrata.

Napravil je par korakov v sobo in obstal pred posteljo.

„Gospodar, ali ste bolni?“

A Martin ga ni več poznal in ga ni razumel.

„Halo, ali si ti, Velikonja, konjski mešetar? Tam v skrinji je tvoj denar, vzemi ga in idi, odkoder si prišel!“ je ječal z žvižgajočim glasom, izkušal se dvigniti, a ni mogel.

Hlapec se je obrnil: „Po gospoda, po gospoda! Gospodar je pri koncu...“

Stekli so po starega župnika.

Kmalu je prišel in z njim tudi grajski pisar Lichtenberg, ki je bil v službi grofov de Vacaneis, ki so bili sodniki in zapovedniki v vasi, da preišče, kako je z Velikonjevo smrtjo.

Župnik je šel v sobo k oštirju, pisar pa je sedel v veži k mizi, razgrnil polo papirja predse, začel izpraševati hlapca, ki je videl Velikonjevo smrt, in vse zapisal.

Ko se je župnik vrnil iz Vrabčeve sobe, je bil njegov obraz bled in prestrašen, a oko mirno in pogled očetovski, ko se je ozrl po družini.

„Kaj je, reverende?“ je vprašal pisar.

„Mors nigra...“ je odgovoril župnik. „Vrabcu ne morem več pomagati, le v sveto olje ga denem...“

Pisar je skočil kvišku, pobral papirje, se zavil tesneje v plašč in se poklonil.

„Z Bogom, reverende, in recite ljudem, naj se varujejo!“

Odšel je naglo, kakor bi mu gorelo za petami.

Župnik pa se je obrnil k navzočim in dejal: „Ljudje božji, molite in prosite Boga, naj odvrne od vas strašno nadlogo! Kuža je prišla v vas!“

„Kristus nebeški!... Sveti Rok nas obvaruj!“ so vzkliknili hlapci in vile dekcle roke. Odhiteli so po sobah in se kmalu vrnilo z zvežnji in culami in se razbežnili po vasi in po cesti...

Župnik pa je s težkim srcem in z rosnim očesom odšel v cerkev, kajti slutil je hude čase.

Tačas pa je prišel po cesti od vipavske strani dolg in razcapan človek in se ustavil pred Martinovo kočjo, iz katere je bežala družina.

„Kam pa tako naglo, ljudje? Ali gori v hiši, ali je vrag prišel po oštirja?“ je vprašal.

„Beži, Križaj — kuža je v hiši!“ mu je zaklical pastir, ki je bil zadnji in bežal za drugimi.

Jaz se ne bojim. Nimam strehe, nimam zemlje, če me tudi vzame — škode ne bo. In sveti Rok, moj patron, me tudi kar tako ne pusti vragu...“ je zamrmral Križaj in se zleknil na kamenito klop pred hišo.

Prišel je župnik, da dene Vrabca v poslednje olje, pred njim je trepetal mežnar. Le do vrat ga je spremil in se tam obrnil.

Stopil je k oknu, prijel se za železne križe in se zagledal skoz razbito šipo v sobo, kjer je ležal Velikonja mrtev.

„Križaj, ali se ne bojiš? Črna smrt je v hiši in nas lahko vse pobere...“ je dejal Križaju.

„Nič se ne bojim...“

„Glej, v sobi leži konjski mešetar Velikonja mrtev. Ves obraz mu je očrnel. On je prinesel bolezen bogveodkod.“

„Kaj, do sem da je prijezdil?“ se je čudil Križaj, vstal in pogledal v sobo.

„Saj res — snoči sem ga videl...“ je nadaljeval. „Po cesti sem šel, luna je sijala jasno, v Črničah je bila ravno enajsta. Tedaj je pridrvel za menoj črn jezdec, kakor bi ga veter nesel. Umaknil sem se mu v grmovje. Spoznal sem ga — bil je Velikonja. Pa misliš, da je sam jezdil?“

„Seveda... Saj je sam tu umrl...“ je odgovoril mežnar.

„Kajše! Za njim je čepelo na konju, belo, koščeno — bila je smrt. Za vrat ga je tiščala z dolgimi prsti in kimala z lobanjo in se režala, da so se bliskali beli zobje...“

„Beži, Križaj! Tebi se je sanjalo, ali pa si bil pijan...“ se je zasmel mežnar, ki je hotel z malomarnostjo zakriti svoj strah.

„Nisem bil pijan, tudi sanjalo se mi ni. Jaz imam drugačne oči, drugačno srce, kakor vi, malomarneži, ki živite mrtvo življenje, ki pravite v črni noči: E, zvezda se je utrnila, veter piha, drevje šumi, — mrzab bo ali pa toplo vreme... Vi ste gluhi in povrhu še s slepoto udarjeni. Jaz pa vem in vidim: čudna znamenja se godijo, pošasti lete zadnje čase prek doline, njih plašči vihrajo nad vašimi strehami, ko vi spite in smrčite. A klasje je dozorelo, smrt je nabrusila koso in vse vas

vrag vzame. Pobere vas kakor Velikonja in Vrabca, ki sta bila velika sleparja pred Bogom in ljudmi...“

„Križaj, nevernik — ne govori slabo o mrtvih! Izkopori se rajši, tudi zate pride ura plačila!“ ga je prekinil župnik, ki je stopil tisti hip na prag.

„Po Martinu je tudi,“ se je razveselil Križaj. „Meni je snedel zemljo in dom, umoril ženo in me pognal po svetu... A zdaj ga je vrag vzela, jaz pa sem še tu, krepak in živ, da nastopim njegovo dediščino...“

Napravil se je v hišo.

„Križaj, sedma božja zapoved pravi: ne kradi! Zato se boj Boga in gosposke in si ob tej žalostni uri ne lasti niti vinarja, ki ni tvoj,“ ga je opominjal župnik.

„Kar je Martin Vrabec pokradel, to bo Rok Križaj sedaj povrnil. Gosposke in biričev se ne bojim. Ne bo jih blizu, ko izvedo, kak gost je prišel obiskat lepo našo vas... Z Bogom bova pa že še obračunala...“ je odgovoril Križaj.

Stal je na pragu, visok, koščen, iz sivih oči je sijala odločnost, ki jo more roditi le ura maščevanja.

„Ti, mežnar, pa glej, da izkoplješ grob za oba. Pokoplji ju na gmajno ali pa v sveto zemljo — vrag ju več ne izpusti iz krempljev. Vsakdo, ki bo pomagal, da prideta mrtva sleparja tja, kamor tičeta, dobi cekin...“

„Križaj, premisli se, da se ne boš kesal!“ je zaklical župnik.

Rok Križaj pa je bil že prestopil prag, da nastopi Martinovo dediščino in uredi njegovo bogatijo.

(Dalje.)

ISTRSKI MOTIV.

Zložil I. Mohorov.

Kakor bolna resnost,
kakor nad gomilo,
nad obrazom njenim
se je razgrnilo.

Majka stara dremlje;
lice razorano,
snivaš pesem tožno,
tebi le poznano?

„Solze, solze moje
so na kamen pale,
kamen se razsul je,
solze so ostale!“

ANNO DOMINI . . .

Zgodovinska novela. — Spisal Alojzij Remec.

(Dalje.)

II.

Salve — so se bleščale pred vhodom v grad nad vasjo iz kamenčkov zložene črke na tleh, svetle in rdeče, kakor da jih je na veke pobarvala kri tlačanov, ko so jih sestavljale njih žuljave roke.

Salve — so klicala svetla grajska okna, zroča po dolini na zapadno stran proti Italiji, kjer cvete večna pomlad in kjer je lepota in sreča in blazenost.

Salve — je čitala Katarina de Vacaneis z balkona, vzdihnila in naslonila glavo v belo dlan in se zamislila v daljavo.

„O Leonhard, ali si še živ, ali te je umorila tujina? Ali te je zmotilo demonsko oko Italijanke, ali kot noč črni lasje Španke? In namesto da bi opral s solzami kesanja svoj greh v svetem Rimu in bi ti San Jago v Composteli dal blagoslov na pot in odpuščanje za prelito bratsko kri — si se morda izgubil in pozabil name, ki te čakam z upom in s strahom, z radostjo in bridkostjo . . .“

Tako je šepetala, si pogladila z roko v zlato mrežico zvezane lase, iz lepih oči pa sta padli dve solzi na mrzlo kamenito ograjo. Vzela je sviлено čipkasto rutico iz žepa, zbrisala mokre sledove z lic in se zopet zamislila.

Nove misli, ki jih je že neštetokrat mislila, so se ji vzbudile v duši, spomini, ki jih je budila in morila tisočkrat, so ji objeli srce.

Dvorana. Sveče gorijo v lestencih, v velikih ogledalih ob stenah trepečejo njih plameni, v njenem srcu plava še blagoslov mlade sreče — saj sta bila takrat šele pol leta poročena. Pozno v noč je, po mizi je razlito vino, na marmornato ploščo padajo kocke. Trije bratje de Vacaneis igrajo, od vina in strasti razgreti, žarečih lic, bleščečih oči. Najmlajši, Hanibal, igra za svoj delež po očetu.

Zaman jih prosi ona, naj nehajo.

„Saj kmalu končamo . . .“ jo tolaži Leonhard, njen mož.

Kocke zarožljajo zadnjič na mizo. Vsi trije se sklonijo nadnje.

„Maledetto . . . Oba sta sleparja!“ vzroji Hanibal, ki je bil zaigral vse svoje imetje.

Ludovik, srednji brat, se smeje. Leonhard, najstarejši, pa pravi resen in temen: „Pazil bi bil . . .“

Toda že je skočil Hanibal pokonci in izdril meč.

„Ali vidva, ali jaz!“

S tem divjim vzklikom se je vrgel nad brata.

Katarina je planila kvišku, hotela se vreči mednje, a zameglilo se ji je pred očmi, padla je brez zavesti nazaj. —

Ko se je vzbudila v svoji sobi, je bil ob nje postelji njen mož v popotni opravi.

„Adijo, draga! . . . Nisem hotel, a zgodilo se je . . .“

Ona se ga je oklenila krog vratu in zajokala.

„Nikamor ne hodi, ostani!“

„Ne morem, ne smem . . .“

Poljubil jo je, se iztrgal iz njenih rok in zbežal iz sobe.

Ko je že davno odpeketal konj z njenim možem v noč, ji je šele stara njena strežnica Margareta razodela, da leži v dvorani Hanibal mrtev, da bega Ludovik kakor brez uma po gradu.

Ukazala ga je poklicati in on ji je povedal, obupan in trepetajoč, da je Leonhard zabodel Hanibala v silobranu do smrti, da je zbežal in prepustil njemu grad in skrb zanjo, dokler se ne vrne.

„In kdaj se vrne?“ je vprašala Katarina.

„Bogvedaj . . .“ — — —

Zdaj je teklo že šesto leto od tistega strašnega večera. Cesar je bil pomilostil Leonharda, ki se je skrival po Italiji. Pred dvema letoma je dobila Katarina zadnje izporočilo o njem. Pisal ji je, da je na poti v Rim, iskat tolažbe na grob apostolov, da pojde tudi v Compostelo na Špansko in da se vrne, ko se srce popolnoma umiri. —

Zamahnila je z roko.

„Proč, temne misli in žali spomini! Pride pomlad, marec jo že oznanuje, po poljih leži v jasnih jutrih že megla, drevje brsti . . . In ko pride maj in lepi časi, se vrne morda tudi Leonhard . . .“

Za njo so zadoneli koraki.

Obrnila se je.

Pred njo je stal svak, Ludovik de Vacaneis, se poklonil in ji poljubil roko.

„Moj poklon, milostna svakinja!“

„Ali je kaj novega? Morda pismo, morda kako izporočilo od Leonharda?“ je vprašala.

„Nič, nič, Katarina . . . Toda Vaše oči so objokane . . . Čemu?“

„Ne vprašajte! Saj veste za mojo bridkost...“ je skoraj očitajoč odgovorila Katarina.

Sedla sta k mizi na mehke, z baržunom prevlečene stole.

„Čemu žalujete, Katarina? ... Če bi imel Leonhard moje srce, če bi Vas kakor jaz spoštoval, cenil in ... tega sploh ne povem ... če bi bil sploh jaz, bi se bil vrnil že davno iz dalje. Tako pa kolovrati bogvekod...“

„Prosim, da govorite spoštljiveje o svojem bratu in mojem možu!...“ je vzkliknila Katarina.

„Nič se ne razburjajte, premilostna! Ko se Leonhard vrne, jaz pojdem. Sicer bi še rad užival blaženost Vaše bližine, vsaj oddaleč gledal v raj, ki je drugemu namenjen, a mu zanj ni mar... Zaman — Leonhard je moj brat in Vi ste njegova žena... Nad našo deželo pa se zbirajo oblaki, Benečani rožljajo z orožjem, sultan se napravlja nad Avstrijo, moj meč pa rjavi, moje srce si želi boja, viharja, smrti in groba. Ta brezmiselna topost, v kateri se morim že leta in leta, je hujša nego smrt...“

„Prosim, ne govorite tako... Čemu trubaduriti, ko se nama ne poda?...“ je zašepetala Katarina.

A kakor bi bil preslišal njene besede, je grof nadaljeval: „Sicer pa je morda konec bližji, nego mislimo... Preteklo noč je prišla kuga med naše ljudi...“

„Kuga? Odkod?“ je vztrepetala Katarina.

„Bog vedi, odkod... V krčmi ob cesti leži mrtev neki konjski prekupec in mešetar, gostilničar Vrabec je tudi umrl davi... Tako je povedal naš Lichtenberg, ki je sestavil zapisnik o vsem.“

„To je strašno. In kaj sedaj?“

„Izporočil sem vse v Gorico. Naj mislijo tam doli, kako in kaj! Mi pa se zapremo v grad in nihče ne bo smel ne vanj, ne iz njega. Smrti se sicer ne bojim, a rajši umrjem z mečem v roki sred sovražnikov nego vzdihujoč in vijoč se pod kruto roko nevidnega nasprotnika... In škoda bi bilo tudi, da bi pustil dih smrti do Vas, Katarina...“

„In vendar bo strašno življenje...“ je nadaljevala Katarina zamišljeno: „Zaprti v grad bomo slišali dannadan zvon, ki bo naznanjal smrt za smrtjo, grozo za grozo...“

„A mi bomo varni pred njo. Čez zid se ne priplazi, ob vhod postavim za stražo pisarja in par hlapcev in jim zapovem, naj nikogar ne puste na streljaj blizu. Če bi kdo ne poslušal, naj streljajo! Zunaj naj pa žanje smrt, kakor hoče! Kašče

so polne, klet tudi, v vodnjaku je dovolj vode — živeli bomo in čakali boljših časov...“

„Vkljub vsemu temu slutim težko, bridko bodočnost.“

„Ne bojte se, Katarina! Prepodite vse zle misli!“

„Kako bi mogla to storiti, ko bo krog nas vsepovsod gospodarila smrt! Tudi kmetje so ljudje!“

„Seveda... Škoda je vsakega, ki ga kuga pobere. Ne bo več robotal in na pomlad zastane vse delo. Toda predruščiti se ne da...“

Skomizgnil je z rameni, poljubil grofici roko in odšel.

Zunaj se je večerilo, tudi Katarini je legal v dušo težek mrak.

* * *

Črna smrt je razprostrla nad vasjo svoje ledene peroti. Ljudje so umirali na čudne načine. Ta se je stresel, prevzela ga je slabost, legel je in brez trpljenja, pokojno, vdano zaspal na veke. Drugi je začel blazneti na cesti, kolovratil je kakor pijan domov, nikogar ni več poznal, trepetal je pred prikaznimi in pošastmi, ki jih ni nihče drugi videl nego on sam, divjal od bolečin in po dolgem, ljutem boju storil strašno, mučno smrt.

Ljudstvo je trepetalo pred neznano morilko, ki je zbirala nenapovedana po bliskovo svoje žrtve med starimi in mladimi, bogatini in reveži.

Le Rok Križaj se smrti ni bal.

Obhajal je zdrav in vesel že četrto sedmino Vrabčeve smrti in svojega gospodarstva v krčmi ob cesti.

Pogrebem, ki so bili spravili Vrabca in Velikonjo, je bil dal vsakemu cekin, pri njem je bilo zavetišče vseh malopridnežev in vseh tistih, ki so obupali nad življenjem in v veseljačenju in pijanosti pričakovali, kdaj pride vrsta nanje, da jih pobere kuga.

Križaj je hodil semintja, na glavi je imel Vrabčevo čepico, krog telesa njegov predpasnik, pod njim debelo mošnjo denarja.

„Pijte in jejte, prijatelji!“ je zakričal včasih med šumečo množico. „Zakaj veliki dnevi so prišli, dnevi plačila in povračila. Rok Križaj, potepuh in malopridnež, poravnava dolgove rajnega Martina Vrabca. Vsak vinar, ki ga je on ukradel in prisleparil, povrnem...“

„Kako boš povračeval? Saj vedno to praviš — a le vino točiš napol zastonj...“ se je zasmel nekdo izza mize.

„Kaj ti je Vrabec vzel?“ je zažrmel Križaj.

„Hišo in grunt sem zapil, pa me je pritem desetkrat osleparil...“

„Koliko je bilo vredno?“

„Sto cekinov.“

In zgodilo se je čudo. Križaj je naštel razcapanemu človeku sto svetlih pravih cekinov.

„Tako, glej, da tudi teh ne zapiješ!“

„Bog ti povrni, Rok!“ je vzkliknil tisti človek, zavezal denar v cunjo in zbežal iz družbe.

Pristopil je drugi, tretji, četrti in vsakdo povedal, za koliko ga je Vrabec osleparil. In Rok je štel cekine, množica pa se je čudila.

Prišli so tudi kmetje iz vasi in strme gledali to prečudno komedijo.

„Križaj, slaba se ti bo godila, če izve gosposka, kaj uganjaš!“ ga je svaril župan, majhen, star možakar.

„Kaj bo gosposka?“ je zakričala vesela družba. „Grad je zaprt in človek še blizu ne sme. Iz lukenj ob vhodu mole puške in pisar kriči, da ukaže streljati, če le koža ugleda. Gosposke ni več . . .“

„Včeraj je prišel neki človek iz Gorice vprašat, kaj je z nami . . .“ je pripovedoval Križaj. „Pa kaj menite, da je prišel v hišo? Tam na cesti je stal, na obrazu je imel krinko in mesto nosa velik kljun, da sem s težavo razumel, kaj hoče. Jaz sem stal lepo na pragu, on pa je pisal tam sredi ceste, in ko sva končala, je bežal kakor bi ga veter nesel.“

„Kaj pa je hotel?“ je vprašal župan.

„Po Vas je vprašal, pa sem mu dejal, da sem jaz župan. Lepo sva se pomenila in verjel mi je tudi vse . . .“ se je smejal Križaj.

„O ti nevernik, brezbožnik!“ se je jezil župan.

„V teh bridkih časih si zopet prišel med nas, izkušnjavec . . .“

„Ne jezite se, oče župan! Če želite merico vina, Vam ga dam zastonj!“

Oče župan pa je pljunil predse in odšel.

„Pijmo in veselimo se sami! Smrt pride in ne izbira, koža naj vzame. Danes si zdrav in vesel, a kihneš, mraz te strese in zvečer boš že mrtev in črn . . . Pijte in veselite se, danes živite, jutri ne boste več!“

Tako se je smejal Križaj in njegov smeh se je slišal, kakor bi se sam vrag rogal in režal.

Vas okrog pa je bila tiha, žalostna, mrtva . . .

Skoraj vsako uro je zvonil srednji zvon. Grobar je kopal velike grobove. Kar jih je kuga čez dan vzela, so jih zvečer skupaj pokopali. Pogrebcev ni bilo, le župnik je molil ob jami z otožnim tihim glasom, grobar je mrmral, mežnar vzdihoval.

Prišel je večer, solnce se je pomaknilo vse krvavo za daljne megle, s polja so se vračale vrane proti gozdu, po dolini so plavale sence kakor pošasti.

Po vasi so zamigljale motne luči. Ljudje so molili rožni venec in se priporočali svetemu Roku.

Kjer so imeli bolnika, so bili zbrani vsi krog njegove postelje in mu priporočali dušo, kajti vedeli so, da ne ozdravi več, kogar si je izbrala črna smrt.

Vzbudile so se zvezde na nebu in gledale kakor solzne oči na dolino in na žalost v njej.

Tam daleč po cesti pa je romal popotnik.

Vse blažene in pokojne so bile njegove misli, v duši je gorel še sijaj Italije in lepota Španske. In bilo mu je kakor bolniku, ki je šel bolan na božjo pot in se vrača zdrav, ker ga je ozdravilo nebo. Tuj in nepoznan se je vračal v domovino in čim bliže je bil domu, tem veselejše je bilo srce. Ali se ni bila Gorica praznično oblekla na čast njegovemu prihodu? Ali ni zanj donelo zvonjenje iz vseh cerkva v pozdrav? Tako se je vpraševal, ko je korakal po prašni cesti popoldne proti mestu, ki ga je pozdravljalo vse ozaljšano in pozlačeno z večernim solncem. A varal se je — izvedel je, da bo drugi dan procesija, da bi Bog odvrnil od mesta kugo, ki se je počasi, a gotovo bližala po Vipavski dolini.

On pa se ni ustrašil. Romal je dalje, še tisto noč je hotel potrkati na domača vrata, ubog in neznan kakor berač, ki prosi prenočišča. Pridejo mu odpret in nihče ne bo poznal več nje, ki se vrača kot izpokornik v raševini, a je gospodar lepega doma, zlahten brat zlahtnega brata, plemenit mož plemenite žene.

— O Katarina, kako me sprejmeš in objameš po dolgih letih, ko me spoznaš! — In ti, Ludovik, ali se ne boš sramoval, da sem prišel tako ubog in raztrgan nazaj? — Pa zasije jutro in dan, ko konča moja pokora, oblečem se v žamet in opašem svoj meč in v dvorani, kjer se je zgodil greh, se objamemo in bomo slavili praznik odpuščanja. Saj bi bile solze pokore že izbrisale sledove krvi, ki jo je nehote pretil moj meč . . . —

V takih mislih je dospel popotnik do vasi.

— Bogve, kako je v teh krajih, kaj se je vse zgodilo, kar sem bil jaz po svetu? — se je nenadoma vprašal.

Niti mislil ni nikdar doslej, da bi se bilo kaj predruščilo, da bi ga ne čakala žena in brat kakor prvi dan, ko ju je bil zapustil.

Nenadoma mu je legla tesnoba na srce, koraki, prej jadrni in mladeniški, so postali počasni, trudni, kakor bi šel starec po cesti in bi ga bila napadla slabost.

Čudno žalostna je bila vas, nekje je zategnjeno tulil pes, oblaki so se motali med zvezdami, vse luči ob cesti so bile že ugasnile.

— Saj mori tukaj črna smrt in ob žalostnem času se vračam, zato ni čudno, da je vse tako... — se je izkušal potolažiti.

A nenadoma ga je prevzel strah.

Morda pa je prestopila kuga tudi grajski prag, morda leži Katarina že v grobu in brat se bori s smrtjo? Ali pa sta zbežala bogvekam pred boleznijo in je grad zapuščen, zaprt? In mesto ljubečih rok ga sprejme žalost in bridkost in sence smrti?

V gostilni ob cesti je bila še luč. Vesela družina se je bila porazgubila, le Rok Križaj je smrčal za mizo. Pozni popotnik ga je videl skoz okno in potrkal na vrata.

Rok se je vzbudil in šel odpirat.

„Kdo si?“ je pozdravil in posvetil neznanцу v obraz.

„Dober človek, romar, potreben okrepčila...“ je odgovoril prišlec.

„Slab čas prihajaš in čuden popotnik si, da hodiš po svetu zdaj, ko mori kuga naokrog. Bogve, kdo si, zato idi naprej in vrag za tabo in pred tabo! Nimam prostora in vino točim le v svojo zabavo...“ je mrmral Križaj.

„Saj pojdem še nocoj dalje... Samo dovoli, da se odpočijem in izpijem merico vina. Dolga pot, slaba vest, zato se me usmili, prijatelj!“ je prosil popotnik.

„No, naj bo!... Dolgo te pa ne obdržim, zakaj spat se mi mudi...“ se je dal preprosiť Križaj, prinesel merico vina in sedel nasproti gostu.

„Ali je že dolgo bolezen v vasi?“ je vprašal popotnik, ko je pokusil vino.

„Dolgo. Mesec dni že...“ je odgovoril Križaj.

„Ali je že mnogo ljudi pomrlo?“

„Vse polno. Skoraj v vsaki hiši kdo.“

„Kako se pa varujete boleznij?“

„Kako?... Vrag vedi, kako... Bolezen je bolezen, prime in umori človeka, če sedi za pečjo, ali pa če hodi okrog. Kresove žgejo po poljih, da dim in ogenj preženeta strupeni zrak, ki dela kugo, kakor pravijo učeni ljudje... Pa vse skupaj ne pomaga nič.“

„Kaj pa gosposka?“ je vprašal popotnik pozornostno.

„Kaj jaz vem, kaj misli in dela...“ je oprezno odgovoril Križaj. „Saj je ni blizu in je tudi ne bo, dokler je nevarnost...“

„A grof? Ali ga ni v vasi?“

„Za grofa ne vem. Kdo bi v teh časih mislil na take ljudi...“ je leno govoril Križaj, zazelhal in mežikal z očmi.

„Ali je na gradu?“

„Kje pa naj bi bil? Jaz vsaj ne vem, da bi bil kam šel.“

„Ni li na gradu še nihče umrl?“

„Doslej ni bilo slišati... Saj so dobro zaprti.“

Neznanec je nehal izpraševati, izpil počasi vino, plačal in se poslovil.

Križaj pa je mrmral sam s seboj za njim: „Če me oči ne slepe, je to sam grof z grada, o katerem so ljudje pravili, da je brata ubil in šel prosit papeža v Rim za odvezo. Slabo je oblečen, divja brada mu raste, nemara bi grajske rad presenetil. Vrag razumi to gosposko, toda vesel sem, da mi je šel izpod strehe. Zdaj nemara vse izvoha po vasi, kako je, potem bo pa sodil. Toda Križaja ne bo več, o pravem času zapusti gnezdo in se izgubi v daljni svet...“ (Konec.)

MISEL NANJ.

Zložil I. Mohorov.

V dnu srca, v dnu duše moje
kakor solnca žar gori;
kadar strastne bijem boje,
misel Nate me krepí.

Mislím v zarji Te ognjeni,
mislím v rosi Te mrakov,
mislím v divjem Te plameni,
mislím v cvetju Te vrtov.

Misel Nate vir mi petja,
ko duha objemlje noč;
knjiga mi je razodetja,
slušam jo psalmist pojoč.

Bajna struna... Ktera roka
dahni vanjo govoric? —
O, da mi je vest otroka,
in junaštvo mučenic!

Simfonije, svet vrteče,
večen v njih motiv drhti:
„Zbudil mrtve sem trohneče,
v vek grobovi so mrtvi!“

Slavci drobni pesem znajo,
ki o src bridkosti mre;
peval bom od slavčje slajo,
ko moj duh Te doume...

ANNO DOMINI . . .

Zgodovinska novela. — Spisal Alojzij Remec.

III.

(Konec.)

Pisar Lichtenberg in grajska hlapca Juri in Gregor, ki so stražili vhod v grad, so tisto noč sedeli v nizki obokani sobi ob vratih ter prešerno igrali in pili.

Lichtenberg je učil svoja tovariša latinskih verzov:

„Per vinum, gaudium et patientiam
vincimus mortem, pestilentiam.“

Razložil jima je tudi, kaj pomeni to: da namreč z vinom, veseljem in potrpežljivostjo premaža človek smrt in kugo. Pravil jima je, da ima ta rek v latinskem jeziku čudovito moč proti bolezni.

Hlapca sta mu verjela in s težkim jezikom jecljala besede za njim, metala karte na mizo in se po domače pridušala in klela, če sta izgubljala.

„Z žgano vodico se tudi kuga in jeza prežene, prijatelja moja. Še boljša je nego vino, ker je močnejša!“ ju je tolažil pisar.

In posoda z žganjem je šla okrog mize.

„Ali jo unesemo, ali ne, gospod secretarius?“ je vprašal Juri, ki je bil starejši, in je srdito udaril ob mizo.

„To partijo? . . . Morda . . .“ je odgovoril pisar.

„Kaj partija! Življenje, mislim. Tam zunaj se godi sam Bog vedi kaj. Če sodim po zvonjenju do onega tedna, je že pol vasi pomrlo. Zdaj že dolgo ne zvoní več — mežnarju se nemara ne ljubi več vleči za vrv. Torej to mislim. Ali jo unesemo, ali pobere tudi nas tista pestilenca, o kateri ste pravili . . .“

„Teža ne vem . . .“ je počasi odgovoril pisar, preštel karte in pobral denar. „Lahko se nam zgodi kakor s to partijo. Vse je kazalo, da jo izgubim, pa sem jo le dobil. Tako je z boleznijo in s smrtjo . . .“

„Naš grof se je nemara zelo boji. Nič ga ni na izpregled.“

„Ah, kaj grof! On se ne boji niti vrača — za svakinjo mu je.“

„Za svakinjo . . . Za lepo gospo Katarino . . .“ je pomežiknil Gregor, mlajši hlapec, in se nasmejál.

Pisar se je razjezil.

„O tem ne govorimo . . . Grof je grof, vidva sta pa grajska hlapca Juri in Gregor . . .“

„Hotel sem samo povedati, kako je nekoč nekdo zaupal gnjat mački, naj jo varuje . . .“ se je smejal Gregor.

„Jezik za zobmi in igrājmo!“ je vzrojil Lichtenberg in premešaval karte.

Nenadoma se je zdrznil in poslušnil.

„Tiho! Ali se ne čujejo odzunaj koraki?“

Gregor je skočil k ozki, visoki lini, skoz katero je molela vun mušketa, in pogledal na cesto, ki se je spenjala zunaj v motni mesečini iz vasi do grada.

Bled in preplašen je odskočil.

„Prikazen . . .“ je zajecjljal.

„Kaj?“ je vprašal pisar, pobral karte, ugasnil plamenico in jo otrl ob tla.

„Prikazen . . .“ se je tresel hlapec. „Dolga, črna postava kleči tam zunaj sredi ceste, se priklanja, razprostira roke in pogleduje proti gradu. Črna smrt je . . .“

„Šema!“ se je razjezil pisar in stopil sam k lini. Res je ugledal tam sredi ceste, dober streljaj od grada, v črni halji visoko postavo, ki je stala nepremična, nema, kakor iz kamna izklesana v polmračni svetlobi.

Zaklical je svoj rek, naj se umakne in naj ne hodi bliže, a prikazen se ni genila, bila je kakor zamaknjena.

„Bomo videli, ali se umakne . . .“ je tiho zarenčal in zgrabil Gregorja za roko.

„Streljaj!“ je ukazal in stopil od okna.

Hlapec je s tresočimi rokami prijel za težko puško, pomeril in sprožil. Jeklo je prasnilo ob kresilni kamen, iskre so zapršele, a puška ni počila.

„Na duhove ne bom streljal . . .“ je drhtel hlapec in omahnil v kot na klop.

„Tepec! Na prašnici ni trohice smodnika!“ je zarjul Lichtenberg, zgrabil z roko v usnjato mošnjo s smodnikom, ga nasul na prašnico, prijel za mušketo in pogledal vun.

S počasnimi koraki se je postava bližala.

„Nazaj!“ je zatulil pisar.

„Katarina . . . Leonhard . . . Ludovik . . .“

Ta klic je zamoril grom muškete, ki jo je tisti trenotek skoraj nevede sprožil Lichtenberg, sam trepetajoč od groze.

Hlapca sta drhtela na klopi in se križala, kakor bi bila prišla njiju zadnja ura, pisar pa se je naslonil k lini in strmел z izbuljenimi očmi vun.

Počasi, počasi se je dim razgubil, a mrak je bil gostejši nego prej, oblak je bil nemara zakril mesec. Cesta je bila prazna, kolikor je bilo moč videti v poltemi, in črne postave, ki je bila prej zunaj, ni bilo več nikjer.

Vrata so se odprla in pod obokom je stal sam grof Ludovik de Vacaneis z voščeno svečo v srebrnem svečniku v roki.

„Kaj je? Zakaj ste ustrelili?“

Hlapca sta bila od straha še nema, pisar pa je v zadregi pripovedoval, da se je nekdo bližal, da se ni hotel vrniti in da je zato streljal.

Grof je pogledal na cesto, ki jo je zopet oblikovala motna mesečina.

„Zunaj na cesti ni videti nič ne na tleh, ne drugod. Ali ste streljali naravnost v neznano osebo?“ je vprašal zlovuljen.

„V prsi, gospod grof...“ je odgovoril pisar in povsili oči.

„Saj ne znate streljati. In sploh sem ukazal streljati le za strah...“

„Bogve ali je bila tista prikazen sploh človek. Jaz prisežem, da je bil duh...“ je mrmral Gregor, ki je bil tačas ukresal ogenj in prižgal plamenico.

„Sence in prikazni vidite, ker ste se napili. Po žganju diši in po tleh so raztresene karte... Lichtenberg, ali sem vam ukazal na ta način stražiti? Če vas še enkrat tako dobim, vas poženem vse tri v temnico pod stolpom za mesec dni ob kruhu in vodi...“

Razjarjen je grof odšel in zaloputnil vrata za seboj, da se je vse streslo. — —

Gori na oknu je slonela Katarina de Vacaneis in gledala v daljavo. Tudi njo je vzbudil strel, naglo se je oblekla, odprla okno in poslušala v noč.

Potegnil je veter, v vrtu pod gradom onstran ceste so se gibale veje, zdelo se ji je, da nekdo ječi.

Srce ji je burno bilo, v dušo se ji je razlila nepoznana plašnost in bridkost. Solze so ji silile v oči, ustnice so šepetale: „Ubogi popotnik, bogve kdo si in kam je peljala tvoja pot... V tvojih očeh je bila že blaženost svidenja, gledal si že svoje drage, a nenadoma je prišla smrt, preden je srce okušalo radost, ki jo je samo slutilo...“

Ko je nekdo potrkal na vrata, je Katarina zaprla okno in šla odpret.

„Oprostite, Katarina. Bal sem se, da ste se tudi Vi zbudili, in nisem se motil. Toda pomirite

se — Lichtenberg je pijan in je streljal na prikazni svoje razgrete fantazije.“

„A vendar sem slišala, da nekdo ječi v vrtu onstran ceste, prav tam, kjer cveto pod bezgovim grmičjem vsako pomlad prve vijolice...“

„Motili ste se, Katarina. Bodite prepričani, da ni bilo nič!“ se je poklonil Ludovik.

„Bog daj!“ je vzdihnila ona.

„Lahko noč!“

Ključ je zarožljajal v vratih, koraki so se razgubili na dvoje strani, trdi, odločni po hodniku na eno, tihi, boječi po preprogi na drugo do pokleknika, iznad katerega je zrl Zveličar po motno razsvetljeni spalnici Katarine de Vacaneis.

Zunaj v vrtu pod gradom pa je ležal na travi pod brstečim bezgovim grmovjem mrtev človek. Oči so strmele široko odprte v zvezde, mrzli prsti so stiskali na mrtve ustnice prstan z drobnim križcem. Na sredi je bil vdelan velik rubin, na katerem je oledenel zadnji poljub in vzdih umirajočega spokornika: „Tibi commendo spiritum meum...“

* * *

„Glej, da bi ti mogla vdihniti eno misel, moj Hektor, eno samo misel: da bi letel iskat svojega gospoda, bi te poslala v daljavo, da mu neseš moj pozdrav in mu naročiš, naj se vrne...“

Tako se je pogovarjala ob oknu Katarina de Vacaneis s sivim sokolom, svojim ljubljencem, in ga gladila z orokavičeno roko.

Toda ptič je ni razumel, le kimal in stresal je z glavo, kakor bi se hotel oprostiti usnjate čepice, ki mu je zakrivala oči.

„Ah, koliko časa bo še trajalo to strašno življenje?“ je vzdihnila grofica in dela ptiča v obroč, ki je visel izpod stropa.

Pogledala je po sobi in njene oči so se ustavile na sliki svete Katarine, njene patrone. Brušeni noži na kolesu ob svetnici so se svetili, kakor bi jih bil slikar dan poprej naslikal, palmova vejica v njenih rokah je zelenela, kakor bi bila ravno odtrgana; oči so zaupno zrle v nebo, na obrazu je sijal odsev nebeške gloriije.

„Tudi ti si trpela in — zmagala!“ je vzkliknila grofica nenadoma in stopila k oknu, da umiri razburkano srce.

Solnčno jutro se je zlatilo po dolini.

Gozdi so zeleneli, travniki so dobivali novo barvo, med njimi so temnele njive, iz mokrih, črnih razorov so kipele prozorne meglice. In med vsem tem: bela cesta kakor srebrna reka in poti ob strani kakor potoki. Sive hišice so dremale pod goro, tuintam se je svetila cerkvica med zelenjem.

Tam za holmi v daljavi za širnim poljem pa se je skrivala Gorica, za njo so se daleč, daleč dvigale italijanske gore, ki jih je oko komaj moglo razločiti v modrikasti belini od oblakov, ki so se srebrili nad njimi.

A vse je bilo mrtvo, zapuščeno.

Ni bilo orača na njivi, ni bilo popotnika na cesti, le tuintam je gorel samotni ogenj sred polja in črni dim se je valil proti nebu kakor ogromen steber in se rogal jasnemu pomladnjemu jutru. Pregnal naj bi bil kužo in smrt, a Katarini se je zdelo, da stoji sredi vsakega ognja v siv plašč zavita visoka koščena postava, ki je ogenj ne sežge in meč pred njo ne obvaruje, da se smeje ljudem in njih bedastemu početju . . .

Po dolgem času je pozvonilo nenadoma z vsemi zvonovi, tam daleč pri Svetem Mihaelu sta se oglasila dva drobna, boječa zvončka, Sveti Jakob je odgovoril s svojim edinim. Žalostno, obupno zvonjenje je donelo prek doline, kakor bi zvonilo pomladi in lepoti in življenju za smrt in grob na veke . . .

Nenadoma je zvonjenje utihnilo, iz vasi se je vila dolga, črna procesija in se počasi pomikala po cesti. Pred njo se je zibal velik siv križ, za njim je stopala vrsta spokornikov, po dva in dva, s sklonjeno glavo, počasi, počasi, kakor bi bili sami starci in bolniki.

In smrtna tihota . . .

Katarina je odprla okno, da sliši vsaj en sam glas, en sam vzdih iz te procesije in tišine.

„Kuge, lakote in vojske — reši nas, o Gospod!“

Tako je prosil en sam glas, za njim pa je ponovila to prošnjo cela množica. To ni bilo petje, bil je jok . . .

Samo te besede so donele z bele ceste, po kateri se je pomikala procesija. Boljinbolj je postajalo tiho, dokler ni procesija izginila za ovinkom in je petje in jok onemel za gričem.

„Ubogi ljudje! Živijo in mrjejo in pomoči ni zanje, če se jih ne usmili nebo . . .“ je šepetala grofica.

Pod goro se je splašila tisti hip jata črnih ptic, se dvignila in odletela leno prek doline. A nenadoma se je obrnila proti gradu in se spustila na vrt pod njim.

„Groza . . . Poslanci smrti!“ se je stresla Katarina, zaprla oči in poslušala krakanje črne jate.

Nenadoma jo je prevzela drzna misel.

Skočila je k sokolu, ga vzela z obroča in ga nesla k oknu.

„Tako, moj Hektor! Plani med krokarje, med te gnusne ptiče, in razženi jih! Nočem smrti in groba in žalosti . . .“

Z drhtečo roko je odpela sokolu čepico in mu jo potegnila z glave. Zaspano oko se je zbitrilo, ko je ugledalo dan, ptič je udaril s perotnicami, zletel s prsta in se v visokem loku vrgel med roparsko svojat.

Črn oblak se je dvignil iz vrta, z divjim krakanjem se je razletela vsa truma na vse strani, sokol pa se je vrnil proti oknu in sedel na roko.

Katarina je ostrmela. Iz Hektorjevih kremplov je padlo nekaj blestečega, zvencečega na tla, ko se je oklenil z njimi njenega prsta.

Naglo je dela ptiču zopet čepico na glavo, ga posadila na obroč in se vrnila k oknu.

Pobrala je tisto svetlo stvar in onemela.

Spoznala je poročni prstan svojega moža . . .

Kolena so se ji tresla, da je morala sestiti, prsti so ji drhteli, pred očmi se ji je delala tema.

„Leonhard, moj Leonhard . . .“ je zaplakala nenadoma in poljubljala s tresočimi ustnicami rubin sredi križca na prstanu. — — —

* * *

Popoldne je ukazala Katarina poklicati svaka k sebi.

Bleda, onemogla, z objokanimi očmi je sedela v usnjatem naslonjaču, in ko ji je hotel Ludovik de Vacaneis poljubiti roko, mu je tiho dejala: „Nikar, Ludovik . . . Morda bi Vam bilo v pogubo!“

„Kako? . . . Zakaj?“ je ostrmel on.

„Zdi se mi, da je priplaval smrt tudi v naš grad . . .“

„Katarina!“ je vzkliknil Ludovik.

Trudno je zamahnila z roko, da je presenečen umolknil.

„Poslušajte! Ali poznate ta prstan?“

Pokazala mu je prstan, ki ga ji je bil prinesel sokol tisto jutro.

Grof je namršil obrvi in dejal: „To je Vaš poročni prstan.“

„Ni res . . .“ je nadaljevala Katarina. „Glejte, tam na mizi v slonokoščeni škatlici je moj poročni prstan. Ta pa, ki ga sedaj gledate, je Leonhardov.“

„Nemogoče . . .“ se je čudil grof.

„Poslušajte in vse boste razumeli! Davi je priletela jata krokarjev izpod gore in se spustila v naš vrt. Izpustila sem Hektorja nadnje in prinesel mi je nazaj — ta prstan. Kaj sklepate iz tega, Ludovik?“

„Ne vem, kaj bi rekel. Vse mi je nejasno . . . Čuden slučaj . . .“

„Ali se spominjate strele prednočnim?“ je vprašala grofica in uprla oko pretresljivo v Ludovika.

„Ne vem, kaj mislite . . .“

„Mislim, da leži moj mož in Vaš brat mrtev v vrtu pod gradom, pred pragom svojega doma . . .“ je dejala počasi.

„Gospa . . . Jaz ne vem . . . Takoj ukažem preiskati ves vrt. Če pride tudi smrt med nas, da Vas le pomirim in pokažem, da ni res, kar ste mi sedaj povedali . . .“

„Prepozno . . . prepozno . . . Leonhard je mrtev in jaz pojdem za njim . . .“ je odgovorila z boleznim glasom, naslonila glavo nazaj in zaprla oči.

Ludovik de Vacaneis se je zgrudil na kolena.

„Katarina, ne umrite! . . .“ je zastokal.

„Dovolj! . . . Hitite!“ je vzdihnila ona.

Vstal je in planil iz sobe. —

Po dolgem času so zaškripala grajska vrata in grof je hitel v vrt onstran ceste. Za njim je stopal pisar Lichtenberg, ki si ni vedel razlagati, kaj grof hoče.

Vrata v vrt so bila le prislonjena.

„Čudno, Lichtenberg — zakaj jih niste zaklenili, preden smo zaprli grad?“ je vprašal grof.

„Sam ne vem, kako da smo to pozabili . . . Vem, da jih nismo zaklenili . . .“ se je opravičeval pisar.

Stopala sta po stezici proti bezgovemu grmičju, ki je rastle pod zidom in ograjo ob cesti. Nenadoma sta obstala.

Tam na travi je ležal mrtev človek v dolgi romarski obleki s sklenjenimi rokami na ustih. Kraj njega širok klobuk, ob ledjih čutarica za vodo, ob strani popotna palica.

„Moj brat . . .“ je vzkliknil Ludovik, ko je ugledal mrličev obraz. Pokleknil je trepetajoč k njemu in se sklonil nizko na prsi, kjer je bila obleka krvava. Zakril si je z roko oči in molčal . . . molčal . . .

Lichtenberga je bila groza, ko je zaslišal čez dolgo grofov glas: „Lichtenberg, predsočnim ste ustrelili svojega gospodarja . . .“

In zopet molk.

Po dolgem, dolgem času je Ludovik vstal in naročil, ne da bi pogledal pisarju v oči: „Prenesite mrliča v grad! V dvorani napravite oder, oblecite ga v viteško obleko in naznanite župniku, da pripravi vse za pogreb!“

Mračen, sklonjen kakor starec je odšel . . .

Zaklenil se je v sobo, se vržel na posteljo in izkušal umoriti v duši vsako misel, vsak občutek . . .

Ali je ležal tako uro ali dan ali celo večnost? Ni vedel, ampak pred vratmi je nekdo ihtel in trkal nanje, ko se je zavedel.

Skočil je kvišku in odklenil.

Pred njim je klečala Katarinina strežnica Margareta in jokala: „Gospod, gospa grofica je umrla . . .“

Sunil jo je v stran in odhitel v Katarinino sobo. Šel je skoz dvorano, kjer so delali služabniki visok oder, da položijo nanj svojega gospoda. Niti pogledal ni okrog, niti besedice ni rekel, počasi je stopal proti vratom v Katarinino sobo, nalahko jih odprl in vstopil.

Soba je bila vsa rdeča od zahajajočega solnca, ki je sijalo skoz dvoje oken, v naslonjaču pod podobno svoje patrone je slonela Katarina de Vacaneis mrtva.

Črna smrt, ki je tako kruto in divje morila okrog in puščala strašne sledi na obrazih svojih žrtev, je prišla tukaj kakor anđel, ki dahne poljub miru in večnosti na čelo bitja, ki si ga je izbral, da ga odpelje v paradiz. Tako pokojno in jasno je bilo obličje mrtve Katarine de Vacaneis . . .

„Še mrtva — lepa in blaga . . .“ je zašepetal Ludovik in odmaknil svoje oči od nje.

Sklonil se je na poklek pred Zveličarja, zakril obraz in nič drugega ni mogel izpregovoriti kakor besede: „Sedaj je vse proč, vse . . . Samo k tebi, Kristus, da mi daš mir srca . . .“

Pred vratmi pa so poslušali služabniki in zdelo se jim je, da grof Ludovik de Vacaneis joče . . .

IV.

„Ali je to prav, kmetje, da vas grabi in mori črna smrt, da cepate po tleh kakor muhe — gospoda pa se je zaklenila v grad in za varnim zidom pije in je in se veseli, ko vi umirate? Ali je to prav, vas vprašam?“

Tako je kričal Rok Križaj tisti večer v gostilni.

„Seveda ni prav — pa kaj hočemo! . . .“ so odgovarjali kmetje.

„Kaj hočemo . . . kaj hočemo? . . . Šeme ste . . . Vsi smo enaki pod solncem, kadar pride grenka smrt . . . In zato bi jaz gospodi gori na gradu posvetil, ko je tako lepa prilika . . .“

„Rok, ne delaj greha! Davi smo prosili s procesijo Boga, naj že dene iz rok strašno šibo, s katero nas tepe. Zdaj pa kličeš ti vruga na pomoč!“ je zastokal v kotu tisti bajtar, ki mu je bil dal Križaj prvemu sto cekinov.

„Kaj ti je, Rebernik?“ se je začudil Križaj.

„Slabo . . . Bojim se, da nas Bog tepe zavoljo tebe . . .“

„Če ti je slabo, idi domov in se pripravi na smrt!“ je zaklical Križaj.

„Zbogom, bratje!“ je zaječal Rebernik. „Veliko jih je sedelo že tukaj, ki jih ni več. Jaz tudi grem. Bog vam daj kmalu priti do spoznanja!“

Opotekel se je izza mize in oddrsal omahovaje iz sobe. Ko je stopil pred vrata na cesto, ga je premagala slabost in zvrnil se je na kup kamenja.

Križaj pa je kričal v sobi: „Ne bodite strašljivci, ljudje! Pojdimo enkrat vsi pogledat gor na grad, kako in kaj! Povejmo grofu, da nas je samo pol še v vasi, da se nam godi slabo, da umiramo, ko on živi in se veseli. Povprašajmo ga, ali bi nam kaj pomagal!“

In čudo! Ljudje, ki so šli zjutraj za križem skesani in ponižni kakor spokorniki, so se vsled Križajevih besed izpremenili v razbojnike in grešnike. Zapekle so jih rane, ki jim jih je bil vrezal valpetov bič v prejšnjih dneh, zapekli žulji po dlaneh, ki jih je izgulilo delo po robotah, zapekla zavest, da niso nič in da nimajo nič. Srce, ki je otopelo v delu, bridkosti in strahu, se je vzbudilo in zahotelo maščevanja, saj jutri pride smrt in konec.

„Na grad!“ so zakričali vsi.

„Pa ne praznih rok!“ je zaklical Križaj. „Kako puško vzamemo s sabo in kako sekuro. Martin Vrabec mi je zapustil lepo število takih ropotij; kdor pa ima sam kaj takega pri hiši, naj hiti ponje!“

Kmetje so se razbegnili po vasi in Križaj je razdelil orožje med tiste, ki so ostali.

Nihče ni pomislil, kaj hoče, kaj dela, le želja po osveti, ki je tlela prej kot iskra v pepelu, se je razgorela v mogočen plamen, ki je vžgal vsa srca.

Tako se je zbrala pred hišo v kratkem času skoraj vsa vas.

„Prižgite baklje!“ je ukazal Križaj.

„Kako in zakaj? Morda zato, da nas bodo laže videli in da nas postrele, preden pridemo pred vrata?“ so ugovarjali nekateri.

„Prižgite!“ je grmel Križaj. „Ne gremo kakor roparji in tatovi pred grad, ki se priplazijo ponoči, da jih nihče ne vidi in ne sliši. Kakor sodniki gremo, ki zadoščajo ukazu resnice in pravice!“

„Tu leži Rebernik mrtev!“ je zaklical nekdo tisti hip.

„Vzamemo ga s seboj, da bo grof videl, kako umiramo!“ je zaklical Rok.

Prižgali so baklje, štirje možje so vzdignili Rebernika in dolga vrsta se je napotila proti gradu.

Ko so prišli na streljaj blizu, so se ustavili. Toda ni bilo glasu iz grada, ki se je dvigal siv in hladen k nebu. Vse je bilo temno, le tri okna

dvorane v zgornjem nadstropju so svetila tajnostno v noč.

„Naprej!“

Truma je prihrumela do vhoda in Križaj je udaril s sekuro po vratih, da je zazvenelo.

„Odprite!“ je zaklical.

Ubit glas se je odzval odznotraj: „Kdo je?“

„Kmetje . . .“ je odgovoril Križaj.

Hlapec Gregor je odprl in ostrmel, ko je ugledal pred seboj obraze tlačanov, razsvetljene od rdečih plamenov bakelj, ki so še bolj razvneli v bleščečih očeh ogenj maščevanja.

„Kaj hočete?“

„Stran!“ ga je odrinil Križaj, množica je zahrumela v hodnik in drla nevdržno po stopnicah v gornje prostore.

Nihče se ni zmenil za pisarja Lichtenberga, ki je stokal na kameniti klopi ob vratih. Tudi po njem so se bili iztegnili neizprosni prsti črne smrti.

Hrumeč je pridrla množica do vrat v dvorano. A ko jih je Križaj odprl in je udaril val luči kmetom v obraz, so vsi obstali, kakor bi jih bila z enim migom ustavila nenadoma mogočna nevidna roka.

Tam sta bila dva visoka odra, na enem je ležal grof Leonhard de Vacaneis, na drugem pa Katarina, njegova žena. Med odroma pa je sedel grof Ludovik, tiščal globoko sklonjen obraz v dlani in niti glave ni dvignil, ko so se vrata odprla.

Kmete je prevzel ta pogled. Ostrmeli so, ogenj je ugasnil v očeh, dvignjene pesti so padle, glave so se sklonile, hrum se je polegel. Šepet, molk . . .

Plameni sveč so se umirili, kmetje so začeli tiho drug za drugim odhajati, nekaj kakor kes se je rodilo v njih srcih. Tudi tisti, ki so nosili mrtvega Rebernika, so odšli, le Križaj je ostal, s sklonjeno glavo in polzaprtimi očmi je gledal predse.

Vzdramil se je šele, ko je grof dvignil glavo in izpregovoril: „Kaj je?“

„Nič . . . Mislili smo soditi, a obsodba je bila izvršena, preden so sodniki prišli . . .“ je odgovoril Križaj in odšel. Brez glasa so se zaprla za njim težka, okovana grajska vrata.

Tiho je bilo po vasi, ljudje so se bili razgubili po hišah, izza čavna se je dvigal lunin srp.

„Kam sedaj?“ se je vprašal Križaj in taval kakor tat skoz sence po vasi.

Ne da bi vedel, kdaj in kako, je stal nenadoma pred krčmo, ki jo je bil prevzel po rajnem Vrabcu brez pisma in pogodbe.

Skoraj sovražno je gledal mračno poslopje.

„Nisi mi dalo sreče, ti vražje gnezdo . . . Prokletstvo je v tebi in v tvojih prostorih, ki se bo za vedno držalo tvojih zidov.“

Gledal je na zapuščeno hišo in na vas.

Nenadoma se je zasmel: „Dovolj oddaljeno si od vasi, da te še nocoj lahko brez škode uničim. Naj ne ostane niti kamen na kamnu od Vrabčeve dediščine, kakor ni ostal niti cekin njegovih cekinov!“

Stopil je v hišo in ukresal ogenj. Na štirih koncih je znosil pohištvo na kup in v vsakega vtaknil gorečo bakljo.

„Le gori, da te bo sam vrag vesel!“ se je zasmel, ko je stopil na cesto. Zaklenil je, vržel

Gledal je proti krčmi ob cesti, a tam je bilo še vse temno. Iz senc med vaškimi hišami pa se je izmotala dolga koščena postava, ki so jo videle le Križajeve oči. Prozorna je bila kakor meglica, v roki je držala koso, dolg plašč se je vil za njo, ko je plavala skoz noč.

„To je smrt, ki je zadavila Velikonja in Vrabca in nešteto drugih, to je smrt, ki je ni ustavil niti visoki zid na gradu . . . To je smrt, ki vzame tudi mene . . .“ je šepetal Križaj in nič groze ni bilo v njegovem srcu, ko jo je gledal.

„MOST DELAMO!“ Od zgradbe na cesti Muljava—Gabrovščica.
(Fot. J. Erjavec.)

ključ skoz okno v sobo, pobral sekiro na tleh in odšel po cesti.

„Dogospodaril sem, zdaj mora priti konec in smrt . . . Velik malopridnež sem in skoraj me je sram, da sem tako malo opravil . . . Brrr . . . Mraz me stresa, v moji glavi je čudno, v prsih tesno . . . Odpraviti se bom moral in iti na pot, ki je nisem še hodil, in sam ne vem, ali pridem k Bogu ali k vragu. Vino in brezskrbno življenje mi je vzelo moč oči, da ne vidijo več, česar drugi niso videli, da je srce prazno in pusto kakor pogorišče . . .“

Pomislil je, se ustavil in zrl po cesti.

„Toda — ne . . . Tam plava senca iz vasi, lahka, kakor iz pajčevine ustvarjena . . . Ali je dim in se je ogenj že prijel Vrabčeve domačije?“

Senca je priplavala do visoke topole ob cesti in naenkrat brez sledu izginila. Ali je splavala k zvezdam v višavo, ali se je vdrla v zemljo, ali se je razgubila kakor meglica, ko potegne veter? Križaj ni vedel odgovora.

„Kam je izginila?“ se je vpraševal in gledal v noč, da so ga oči skelele.

Čudna misel ga je prevzela.

„Ah, morda je pa to drevo tvoje zavetišče, ljuba smrt? Če je, naj bo — posečem ga še nocoj. Čakaj! — —“

Približal se je k drevesu, se prekrizal, dvignil sekiro in začel sekati deblo nizko pri tleh. Udarec za udarcem je odmeval v noč, kmalu mu je pot curkoma lil po obrazu.

Že so mu omagovale roke, pred očmi se mu je meglilo, srce se mu je hotelo ustaviti, v prsih ga je peklo, ko se je drevo nagnilo, zaječalo. Še par udarcev, in zvrnilo se je šumeč in hrumeč na cesto.

„Tako . . . Moje delo je dokončano . . .“ se je oddahnil Rok. „Prvi sem videl črno smrt, Bog daj, da tudi zadnji!“

Zagnal je sekiro v grmovje in odšel omahovaje proti vasi, truden in izmučen do smrti . . . —

Župnik je začuden planil kvišku, ko so ga tisto noč vzbudili iz spanja močni udarci po vratih.

Odprl je okno in povprašal: „Kaj je?“

„Hitro, gospod, grešna duša prosi še, da bi jo izpovedali!“ je zaječal Križaj ob vratih.

Naglo se je župnik opravil, šel v pritličje in odprl vrata.

„Križaj — ti?“ se je začudil.

„Da, gospod, in smrt me tišči za vrat. Rad bi prišel v sveti raj, zato sem Vas prišel motit. Hitiva, zakaj dolga je rešta mojih malopridnosti . . .“

„Stopi v sobo!“ je dejal župnik, podal Križaju roko in mu pomagal.

V sobi se je Rok onemogel zgrudil na stol in začel moliti.

Mrzel pot mu je stopil na čelo in oči so se mu že motile, ko je končal izpoved in prosil: „Gospod, na cesti leži posekano drevo. Pred vasjo je. Tam je izginila nocojšnjo noč črna smrt. Iz lesa ukažite narediti podobo mojega patrona in naj sezidajo tam kapelico! . . .“

Glas mu je pojemał.

„Kaj si videl tam, Rok?“ je vprašal župnik, a Križaj ga ni več slišal, ker se je onesvestil.

Tisti hip je planil iz gostilne ob cesti visok zibelj proti nebu, a nikočar ni bilo, da bi bil šel gasit.

Proti jutru je Križaj umrl — zadnji, ki ga je vzela črna smrt.

Tisti večer, ko so ga pokopali, pa je sedel stari župnik k mizi in odprl kroniko. In vsa groza tistih dni je bila v prvih črkah in besedah, ko je zastavil gospe pero in začel pisati o kuži: — Anno Domini MDCLXXXII . . . —

SPOKORNIK.

A. S. Homjakov — Al. Benkovič.

Po trdih grudah, prašni njivi,
da mogel nisem več od muk,
od jutra v noč orač trpljivi
jaz vodil težki svoj sem plug.

Zadosti; s tolpo podivjano,
z brezumjem krepko se boreč,
izgubil svojo moč sem rano,
ne morem več, ne morem več!

Čas je počitka! O livade!
Tišina ti polja in vod!
In od vejičja rasti mlade,
spleteni nad globeljo svod!

Le enkrat v sence blagodejne
naj sklonim se čez šumni vir,
naj moje prsi, prsi žejne,
v sé dihajo večerni mir!

Otrem naj čelo, mokro znoja!
Ves prašen sem od dela, glej!
. . . Brezumnik! Tebi ni pokoja,
počitka ne; naprej, naprej!

Glej njivo, skrb te čaka mnoga,
in daleč ni več do noči —
Pokonci, leni suženj Boga!
Le nujno! ti Gospod veli.

O, mnogo stane žitje tvoje,
odkupljen s križem si, krvjo;
orač, dovrši delo svoje!
Pogumen bori se krepko! —

Pred glasom groznega pozvanja
s trepetom klanjam se ječeč,
a Ti brezumnega mrmranja,
o Bog, ne spomni se sodeč!

Zvršit grem v trudu zdaj in v poti,
kar sam določil si mi Ti,
očesa ne zaprem v dremoti,
in borba me ne oslabi.

Ne puščam pluga, rob lenjivi,
poprej ne ganem se odtod,
da bo pripravljeno na njivi
za Tvojo setev, o Gospod!

